

АРХЕОН

ЧАСОПИС АРХИВА ВОЈВОДИНЕ

Год. 3, бр. 3

2020

АРХЕОН

ЧАСОПИС АРХИВА ВОЈВОДИНЕ

Год. 3, бр. 3

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад, 2020.

UDC 323.1(=162.4)(497.11)

Кристијан Обшуст¹

Центар за истраживање колективних идентитета и политичке митологије
(Нови Сад) • Архив Војводине (Нови Сад)
Србија

Др Небојша Кузмановић²

Архив Војводине (Нови Сад)
Србија

О КАРАКТЕРИСТИКАМА ГРУПНИХ ИДЕНТИТЕТА ПРИПАДНИКА СЛОВАЧКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Сажетак: У раду је указано на основне идеје које се односе на проблематику колективних идентитета припадника словачке националне мањине у Републици Србији, односно на поједине идеје, које су имале значај за дефинисање и конструисање националног и верског идентитета *доњоземских Словака*, односно Словака у Србији. Такође, у тексту су размотрени и поједини аспекти који се односе на појмове попут *доњоземски Словаци*, *Словаци у Србији*, *војвођански Словаци* у контексту њихове употребе као нивоа идентификације, као и у смислу коришћења ових етнонима у стручној литератури.

Кључне речи: колективни идентитет, Словаци у Србији, доњоземски Словаци, војвођански Словаци, конфесионални идентитет

Колективни, односно групни идентитет, укључујући и национални идентитет *Словака у Србији*³, не представља јасно дефинисану и монолитну категорију,

¹ Kristijan Obšust, Centre for Collective Identity and Political Mythology Research (Novi Sad) • Archives of Vojvodina (Novi Sad), Serbia

² Nebojša Kuzmanović, Archives of Vojvodina (Novi Sad), Serbia

³ Словаци који живе на простору савремених држава и насељавају простор, који је у контексту стручне литературе подведен под географски термин, односно конструкт *Доња земља*, веома често се идентификују на такав начин да етничкој одредници Словак додају назив државе у којој живе, односно државе рођења. У том смислу, овакав облик идентификације у савременом

већ комплексни феномен који упркос појединим базичним сегментима који се односе на јасно дефинисани етнички и лингвистички супстрат заправо није у потпуности постојан, већ је временом пролазио и пролази кроз активне процесе делимичног прекомпоновања. Односно, групни идентитети *доњоземских Словака*⁴ посматрани на општем нивоу, представљају релативно динамичне категорије које проистичу и које су током прошлости проистикале из фондуса друштвених и политичких констелација у конкретним хронолошким и просторним оквирима. Акцептујући претходно наведено, у контексту анализа тематике везане за групне идентитете *доњоземских Словака*, као и конкретно Словака који живе у Србији, мора се имати у виду основна чињеница везана за различитости постојећих нивоа идентификације припадника словачке националне мањине, како у прошлости, тако и у савременом контексту. Ове варијације у контексту примарне идентификације (локалне, регионалне, националне и конфесионалне) установљене су и антрополошким истраживањима спроведеним у неколико села и насеља у којима живе припадници словачке националне мањине. Односно, приликом истраживања на терену спроведених са преко стотину испитаника различите старости, пола и степена образовања, методом неструктурисаног интервјуа и методом посматрања са учествовањем у Ковачици, Бачком Петровцу, Кисачу, Гложану, Кулпину, Пивницама, Арадцу, Падини и Новом Саду у периоду између 2011. и 2014. године, установљен је сложен низ различитих облика идентификација респондента који се креће од локалног, преко регионалног до конфесионалног и националног (видети: Obšust 2012, 2015; такође Обшуст и Кузмановић 2019).

Иако посматрано споља, заједница Словака у Србији делује прилично јасно дефинисана пре свега лингвистичком компонентом из које се у пресудној мери манифестује и национална, тј. иако је словачка заједница дефинисана и издвојена у односу на остале специфичним елементима тзв. традиционалне (народне) културе, а у знатној мери и конфесионалним идентитетом и свакако особеним лингвистичким спецификумом, колективни идентитет Словака у Србији није јединствен и састоји се од низа унутрашњих варијација и зависи од широког фондуса друштвених и политичких констелација, али и од

контексту представља концизније дефинисану форму у односу на појам *доњоземски Словаци* који се често користи паралелно, а био је употребљаван од насељавања Словака на различитим просторима Доње земље до Првог светског рата и то пре свега у контексту појединих политичких тенденција оновремених представника словачких интелектуалних елита које су живеле на различитим просторима *Доње земље* у оквиру јединственог политичког ентитета, тј. у склопу Аустроугарске монархије.

⁴ Термин *доњоземски Словаци* (*Словаци са Доње земље*), коришћен у контексту научне и стручне литературе (видети Votík 2007), изведен је из термина *Доња Земља*, а њиме се пак на генеративном нивоу дефинише просторни контекст на који су се Словаци досељавали (видети Обшуст и Кузмановић 2021, 8–10).

конкретног временског и просторног контекста (Obšust 2015, 6). Према томе, групни идентитети, а пре свега национални идентитет Словака у Србији, као најизраженији и највидљивији облик идентитета који посматрано споља делује компактно и јасно одређен, заправо садржи низ унутрашњих слојева, односно не представља концизно одређену и дефинисану хомогену целину, већ у себи обухвата низ елемената који се прожимају у првом реду са локалним и регионалним, али и са конфесионалним облицима идентификације. Проучавањем групних идентитета Словака у Србији путем теренских истраживања, медијских садржаја и проучавањем одређених тематских група на друштвеним мрежама, потврђује се констатација С. Хала о флуидности идентитета. Односно, може се констатовати да различити колективни идентитети који постоје код припадника словачке националне заједнице у Србији, уосталом као и сви групни идентитети, представљају променљиве категорије са интерним слојевима који су међусобно испреплетани, без обзира на то колико они споља посматрано делују постојано и концизно дефинисани. Колективни идентитети, као непостојане динамичне категорије, нису сингуларни него су непрестано изложени процесима умножавања, али и спајања (видети Hall 2001) и настају преко различитих антагонистичких дискурса и пракси које се често међусобно преплићу и преламају (видети Eriksen 2004; такође Smit 2010). Као такви, они су често флуидни, односно „конјунктурни” (видети Clifford 1988, 10–11), због тога морају да пролазе кроз непрекидне процесе обнављања и утврђивања. Зато, идентитете треба увек посматрати као питање идентификовања, а идентификовање увек садржи дијалошку подлогу (видети Bauman 1999). Управо се кроз сагледавање различитих идентификација припадника словачке националне мањине, може утврдити интерни ниво преламања и разноликости који свакако не искључује тренутно доминантно наглашени национални и свакако конфесионални идентитет. Односно, без обзира на интерну флуидност колективних идентитета Словака у Србији, њихова етничка, лингвистичка и свакако конфесионална компонента је јасна и недвосмислена, али и тако устројена, она свакако у зависности од појединца варира.

Од периода стварања првих словачких енклава на простору *Доње земље*⁵,

⁵ У почетку је појам *Доња земља* (*Dolná zem*) представљао географску одредницу којом се именовао део југоисточне Мађарске, да би касније у оквиру словачке стручне литературе овај термин добио знатно шире значење (Obšust 2015, 7). Односно, под овом одредницом обухваћен је целокупни колонизаторски процес, тј. сеобе Словака са простора Словачке на југ, из тога су произашла бројна насеља (енклаве) на простору Мађарске, Србије (Војводине), Румуније и у мањој мери Хрватске (Славоније), а касније и Бугарске (видети Botík 2007). При томе, неопходно је напоменути да је појам *Délvidék* (*гоњи крај*), преузет из мађарске историографије, где се њиме означавају угарске јужне покрајине (Славонија и Војводина), док се термин *Felvidék* (*горњи крај*) користи за означавање данашње Словачке (Dugački 2011, 54). Словачки етнограф и професор Јан Ботик (Ján Botík), термилошку одредницу *доњоземски Словаци* дефинише као

облик идентификације се мењао и варирао је у зависности од конкретног локалног контекста. У том смислу, он се веома често формирао у односу на друге, тј. околне етницитете. Дакле, увек је морао постојати концепт *Друјої* без обзира на то колико је он био наглашен. У контексту колективитета, још од насељавања енклава на простору *Доње земље*, иако је локална идентификацијска премиса током деветнаестог века поред професионалне била најистакнутија (видети Divičanová 1996), национални облик идентификације је свакако био присутан. Ипак, он је био секундаран у односу на примарне облике локалне и професионалне идентификације.

Временом, од краја деветнаестог века, национални концепт идентификовања се постепено интензивирао, односно на простору *Доње земље* постаје доминантан почетком двадесетог века, што се између осталог рефлектује и кроз покретање и садржај часописа *Dolnozemský Slovák*.⁶

неку врсту конструкта који у себи обухвата више форми колективних идентитета, односно без обзира на то што се доњоземски Словаци идентификују заједничким етнонимом Словаци, они се деле на више основних група према томе у којој држави живе (Obšust 2015, 8). У том смислу се испред основног етнонима додаје префикс који указује на државу чији су становници и држављани. Тако се нпр. за *доњоземске Словаке* који живе на простору Мађарске користи појам мађарски Словаци или Словаци у Мађарској, за оне који живе у Румунији у употреби је одредница румунски Словаци, или Словаци у Румунији, итд. (видети Botík 2007). Професор Мирослав Кмећ (Miroslav Kmeť), расправљајући о карактеристикама одреднице доњоземски Словаци, аргументовано истиче историјску чињеницу, да се након Тријанона, под називом доњоземски Словаци, ова одредница односи на све припаднике ове етничке групације, који живе јужно од горњег тока Дунава и реке Ипељ. Дакле, под појмом доњоземски Словаци подразумевамо све Словаке, који су живели (и до данас живе) на простору данашње Румуније, Србије, Хрватске и Бугарске (Кмећ 2012, 10). Изузев у контексту словачке стручне литературе, оваква терминологија такође се веома често употребљава и у форми савремених облика идентификације Словака из конкретних држава. Појмови *Доња земља* и *доњоземски Словаци*, као и *Горња земља* и *јорњоземски Словаци*, који се односи на Словаке на простору данашње Словачке, појављују се у изворима још од осамнаестог века и коришћени су фреквентно током целог деветнаестог века (Divičanová 1996). Ана Дивчанова (Anna Divičanová), која је истраживала групне идентитете Словака у Бекешчаби у прошлости, указала је како је локални идентитет био далеко израженији облик идентификације него што је то за бекешчабске Словаке представљала форма идентификације њих као доњоземских Словака (видети Divičanová 2007). С друге стране, постоје и одређени извори који сведоче о покушајима и иницијативи појединца да још током друге половине деветнаестог века афирмишу *доњоземске Словаке* као јединствену територијалну и етничку целину (Botík 2011). Једну од рефлексија овакве иницијативе представља и покретање часописа *Dolnozemský Slovák* 1902. године.

⁶ О ранијем фреквентном коришћењу термина *доњоземски Словаци*, односно Словаци са *Доње земље* у контексту колективне идентификације Словака, значајне индикације пружа и наслов часописа *Dolnozemský Slovák* (*Доњоземски Словак*) који је излазио у Новом Саду између октобра 1902. и јануара 1920. године са прекидом током трајања Првог светског рата. Овај месечник, чији је власник био новосадски адвокат и издавач Милош Крно, а одговорни уредник истакнути новосадски правник Људовит Мичатек (Ľudovít Mičátek), представљао је водећи друштвено-политички часопис Словака на просторима које је обухватала Доња земља (Obšust

Након 1918. године и формирања Краљевине СХС, он је прилично наглашен и манифестује се низом рефлексија. Управо оснивање институција попут Гимназије и Матице словачке, или покретање свенационалне манифестације Словачких народних свечаности, јасно репрезентују његову спољну постојаност у овом периоду. У том смислу, оснивање словачких културних и просветних институција и националних светковина попут Словачких народних свечаности, с једне стране је представљало резултат вишедеценијских процеса консолидације словачког националног идентитета међу Словацима који су насељавали ове просторе, док су с друге стране, управо ове институције и манифестације значајно утицале на даље јачање националног облика идентификације међу Словацима у Србији, односно Југославији. Према томе, Матица словачка, Гимназија Јана Колара, Словачке народне свечаности, као и Словачка евангеличка а. в. црква конципирана са националним пред знаком на овим просторима која је проистекла из раније наглашеног конфесионалног идентитета, у суштини се могу перципирати као исходиште, али и као катализатори, тј. као институционални носиоци националног идентитета словачке националне мањине у Србији.

На основу досадашњих истраживања проблематике групних идентитета доњоземских Словака и на основу свега претходно наведеног, може се констатовати да је форма некаквог заједничког доњоземског словачког националног идентитета почела да се конструише већ у првим деценијама након досељавања Словака на просторе *Доње земље*. Међутим, она се првенствено конструисала од стране изузетно мале групе образованијег слоја становништва и као таква је имала изразито лимитирани оквир. При томе, за већину словачког сеоског доњоземског становништва које се практично у целини бавило пољопривредом и сточарством, овај облик идентификације или уопште није постојао или је био у потпуности маргиналан у односу на локалне и конфесионалне облике идентификовања. Међутим, упркос овој чињеници, бројни истраживачи који су се бавили и који се баве различитим аспектима историје и културе *доњоземских Словака*, истицали су како се словачке заједнице на простору

2015, 8). Часопис је имао циљ „да служи интересима и зближавању Словака у тзв. Доњој земљи у складу са народним потребама” (цит. према Dugački 2011). У часопису који је изузев са простора Баната, Бачке, Срема и Славоније, имао сараднике и из Надлака, Бекешчабе и других градова и села са простора Јужне Угарске, публиковани су прилози који су се тицали земљорадње и индустрије, али су у највећој мери објављиване вести из тзв. народног живота, економије, као и писма читалаца. Часопис се највише базирао на теме које су биле везане за различите аспекте културног, друштвеног и политичког живота Словака на *Доњој земљи* са циљем њиховог заједничког деловања у правцу развоја образовања и борбе против мађаризације (видети Dugački 2011). Интелектуалци окупљени око овог листа свакако су Словаке насељене на широком простору *Доње земље* перципирали као одређени облик колективитета, те су се у том правцу и сами идентификовали као *доњоземски Словаци* (Obšust 2015, 9).

Доње земље морају анализирати као целина, како би се на основу тога сагледале унутрашње специфичности конкретних заједница (словачких енклава) на конкретним локацијама. Свакако, од почетка се уважавала чињеница да је простор Доње земље заправо састављен од низа издвојених локација или група локација од којих је свака имала сопствене специфичности, али које су се одликовале низом заједничких елемената. На ову чињеницу је указао и један од најзначајнијих аутора који је проучавао историју и културну историју словачких заједница на просторима Доње земље, историчар Јан Сирацки. Он је акцентовао како се нарочито у периоду пре 1918. године, Доња земља мора посматрати као целина будући да је само на такав начин могуће проучавати заједничке као и специфичне појединачне елементе конкретних словачких заједница које су живеле на различитим локацијама Јужне Угарске (видети Siracky 1980). Према мишљењу доминантне већине аутора који су се бавили проблематиком колонизације Доње земље, простор на којем су се током друге половине осамнаестог и у деветнаестом веку формирале многобројне међусобно удаљене словачке енклаве које су биле груписане у три веће зоне (око Бекешчабе, око Арада у румунском делу Баната и на простору данашње АП Војводине) и у којима је крајем деветнаестог века живело око 140 хиљада словачких колониста (видети Siracky 1975), представљао је и до 1918. године издвојени простор од територије тзв. Горње земље тј. данашње Словачке.

На простор Доње земље, као на специфичан облик јединствене културне области, свакако са посебним особеностима различитих простора и микролокација унутар ње, указао је и словачки етнолог Јан Ботик у контексту својих етнолошких проучавања (видети Botik 2011). Међутим, без обзира на постојање заједничких елемената који спајају бројне словачке енклаве које су током процеса колонизације од друге половине осамнаестог и током деветнаестог века формиране на простору Доње земље, веома је тешко заједницу Словака на овом простору посматрати као монолитну, чак и у периоду док се она налазила у границама једног политичког субјекта, односно до 1918. године. Након овог периода, односно распадом Аустроугарске, словачко становништво се, како на простору који данас заузима Словачка тако и на различитим просторима Доње земље, нашло у саставу различитих држава и у складу са новим политичким, друштвеним и културним констелацијама, кренуло је сопственим правцима развоја. Дакле, о некаквом јасно дефинисаном словачком доњоземском колективитету након 1918. године није могуће говорити, док је у временском периоду до ове године он видљив, али садржи читав дијапазон интерних варијетета. Ипак, с друге стране, Доња земља у територијалном смислу као посебан простор у односу на тзв. Горњу земљу, односно данашњи простор Словачке, од почетка се у литератури дефинисала и перципирала као посебна јединица, односно као јединствена просторна целина са

низом унутрашњих поткатџорија међусобно повезаних разним зајџдничким сегментима (Обшуст 2015, 11).

Када је конкретно рџч о савременим облицима идентификације припадника словачке националне мањине, може се констатовати да је национални облик идентификације данас најизраженији. Односно, он представља зајџдничку референцу којом се манифџестује колективитет, тачније одређење којим се дефинише словачка национална зајџдница у Србији у односу на *Друје* (видџти Обшуст и Кузмановић 2019). У том смислу, рефлексџе националног идентитета Словака у Србији су на општем нивоу прилично уочљиве. Приликом антрополошких истраживања на различитим локацијама, ниво идентификације се значајно разликовао, односно констатован је низ варијација међу испитаницима. Ипак, генерални утисак је да етницитет код већине Словака у Србији, посебно код оних који живе на локацијама где Словаци представљају релативну или апсолутну већину, представља изузетно битан, а најчешће и примарни ниво идентификације (видџти Обшуст 2015). Овакву тезу потврђују и ставови већине испитаника словачке националне припадности који живе у различитим селима, са којима су у протеклих неколико година обављени разговори. Јџдини изузетак у том контексту представља Стара Пазова и у одређеној мџри можда Нови Сад који репрезентује урбану средину са специфичном словачком зајџдницом, формираном миграцијом Словака са различитих локација (видџти Обшуст и Кузмановић 2019).

У складу са претходно наведеним, треба истаћи значајну чињеницу да на одржавање националног идентитета Словака у Србији у значајној мџри утиче и изузетно богат друштвени и културни живот ове националне мањине, који се рефлектује низом различитих пракси од којих су поред низа фестивала, сусрџта књижевника и позоришне продукције, свакако најзначајније *Словачке народне свџаносџи* (видџти Обшуст и Кузмановић 2019, 34–39). Поред тога, прилична постојаност словачких зајџдница на већини локација на којој припадници ове националне мањине живе, утемељена је и на низу других рефлексџа од којих се посебно истичу изузетно видљиви културни и просветни контакти између Словака у Србији са Словацима у Словачкој посебно појачани у протекле две деценије. Такође, компактност зајџдница у појџединим претежно словачким селима условљена је још увек релативно високим процентом ендогамије, који нпр. у Старој Пазови или у већини других етнички мешовитих средина уопште није изражен, иако је представљао изузетно уочљиву тенденцију међу словачким житељима ових насеља до шездесџтих година двадесџетог века (Обшуст 2015, 17–18). Односно, док се у појџединим селима и данас уочава прилично висок степен ендогености, у другим претежно мешовитим срединама у којима Словаци не представљају апсолутну или релативну већину, прилично је наглашена егзогеност словачког дела становништва. Посматрано из

данашње призме опсервације, јасно је да је управо висок степен ендогамије у различитим срединама у којој су живели Словаци на простору *Доње земље*, а који је био изузетно наглашен до првих деценија двадесетог века, у највећој мери допринео опстанку већине ових заједница до данас.

Изузев специфичне лингвистичке детерминанте, која је круцијална за дефинисање припадника словачке националне мањине на простору Републике Србије, изузетно важност је још од досељавања Словака на простор који обухвата данашња АП Војводина, имао и њихов верски, односно конфесионални идентитет. Конфесионални ниво идентификације, тј. верски идентитет, представљао је суштински најзначајнији кохезиони фактор који је повезивао Словаке насељене на *Доњој земљи* као издвојен скуп етничких заједница у односу на Словаке који су остали да живе на „матичној” територији *Горње земље*, односно на простору који заузима данашња Словачка. У том смислу, изузев бројних заједничких елемената материјалне културе који су се уочавали у различитим сегментима свакодневног живота доњоземских Словака на простору бројних енклава (видети Botik 1980, 2007), доминантан евагелички, тј. лутерански конфесионални идентитет⁷ *доњоземских Словака* представља базичну компоненту која је у великој мери утицала на детерминисање и опстанак Словака на простору Србије.⁸

Битну компоненту за конфесионални контекст спецификаума словачког верског идентитета имао је особени облик богослужења и црквених књига,

⁷ Са изузетком дела становника Бекешчабе и приближно половине становника села Селенча у Србији који су римокатоличке вероисповести, сви *доњоземски Словаци* су били и још увек јесу већином лутеранске вероисповести (видети: Botik 2011, 33. и даље)

⁸ Верски, односно конфесионални идентитет је код *доњоземских Словака* у прошлости представљао битан фактор у контексту испољавања различитих идентификацијских облика, а уједно је и у смислу формирања локалних идентитета у различитим словачким енклавама имао истакнуту улогу. Заправо, он је представљао најзначајнији кохезиони елемент у новоформираним словачким заједницама (тзв. енклавама) које су створене на различитим локацијама досељавањем Словака из различитих делова тзв. *Горње земље*. Овакав значај конфесионалне компоненте не изненађује, с обзиром на то да се велики део словачког становништва исељавао из својих дотадашњих средина и насељавао просторе *Доње земље*, не само због примарних социјалних, тј. економских разлога, него и због чињенице што су се налазили под притиском интензивне рекатолизације, односно контрареформације. Од формирања нових насеља, односно од досељавања, лутеранска конфесионална припадност је, у складу са њеним идејним премисама, утицала и на развој образовања словачких доњоземских заједница, што се рефлектовало тиме да су по правилу у новоформираним словачким насељима одмах по досељавању словачких колониста уз парохијске домове и цркве, грађене и црквене школе, што је консеквентно допринело високом степену писмености чланова заједница. Иако су словачки досељеници у новим срединама стварали црквену организацију по усаглашеним моделима какви су постојали на просторима са којих су се доселили, конфесионални идентитет у новим срединама имао је наглашенију етничку, односно националну димензију и као такав је представљао изузетно важан чинилац новостворених заједница који је одржавао њихову компактност у наредним деценијама (Obšust 2015, 14).

односно језика на коме су оне биле написане. Заједнице *доњоземских Словака* су још од периода колонизације *Доње земље* употребљавале тзв. *дидлијски чешки*, односно језик *Кралицке дидлије*. Он је употребљаван у контексту богослужења и коришћен је од словачких доњоземских лутерана још на просторима са којих су се доселили. Утемељен на такав начин, представљао је битан заједнички спецификум доминантне већине Словака који су живели на простору Јужне Угарске (Obšust 2015, 12). Ова форма језика настала је у шеснаестом веку и на њему је написана тзв. *Кралицка дидлија* чији је превод начињен од изворних језика попут јеврејског, грчког и армејског, а не из латинске *Vulgate*. Међутим, потребно је напоменути да библијски чешки, свакако није представљао матерњи језик словачких колониста који су насељавани на просторима Јужне Угарске, већ су га они у потпуности временом присвојили тако да је он постао њихов литургијски, писани и обредни језик који је остао у употреби на простору словачких енклава далеко дуже него на простору Словачке, односно дуго након Штурове кодификације словачког књижевног језика (Obšust 2015, 12). О огромном утицају који је имао тзв. *дидлијски чешки*, сведочи и чињеница да и данас старије особе које су активни верници *Словачке еванђеличке а. в. цркве у Србији*, одлично знају текстове црквених песама из црквених песмарица (*Kancional; Tranoscia; spevnik Juraja Tranovskeho Cithara*), које су као и тзв. *Кралицка дидлија* писане на овом језику.⁹ *Кралицка дидлија* и *Tranoscius (Cithara sanctorum od Juraja Tranovskeho)* у прошлости су представљали предмете који су са посебним поштовањем чувани практично у сваком дому словачких лутерана на простору *Доње земље*, а уједно често и једине предмете које су они понели са собом са простора на којима су живели пре колонизације, тј. пре насељавања *Доње земље*.¹⁰ *Кралицка дидлија* и *Песмарица* су практично представљале

⁹ Познавање текста из старог канционала проистиче из чињенице што је он био у употреби у црквеном богослужењу код Словака лутеранске вероисповести у Србији чак до 1996/97. године, односно до увођења нове збирке црквених песама са текстовима на словачком књижевном језику. *Кралицка дидлија* је изашла из званичне употребе пре неколико деценија и такође је потиснута словачким преводом, али је код Словака у Србији коришћена дуже него у Словачкој. Везаност за стару песмарицу (*spevnik*) уочена је и приликом антрополошких истраживања у насељу Ковачица, посебно код респондентата старијих од седамдесет година са наглашеним верским идентитетом (видети: Obšust 2015).

¹⁰ Поменуте књиге су се током прошлости у већини породица изузетно чувале, биле су пресвучене кожом и одржаване, често су украшаване, изнова везиване и као такве преносиле су се са генерације на генерацију. На бројним примерцима *Кралицке дидлије* и *песмарице*, као и на примерцима других црквених књига попут *Funebra* или *Pašia*, често су на корицама од коже стилизованим словима уписивана имена њихових власника. Приликом теренских истраживања у насељу Ковачица током 2013, старији испитаници су радо и поносно показивали примерке ових књига које су наследили од својих предака. У њима су често исписивана и породична стабла, односно датуми рођења, крштења као и смрти неких од њихових предака (Obšust 2015, 13). Оваква тенденција исписивања битних датума, породичних стабала, говора са сахрана, крштења

породичне реликвије у којима су се налазиле уписане породичне историје и генеалогije, док су у контексту заједнице као целине, оне имале функцију симбола њеног верског, али и националног идентитета. Управо ова национална компонента *дидлијској чешкој* рефлектује се и кроз чињеницу што је овај језик у словачким срединама „словакизиран”, те је у том смислу изузев примарне сакралне, временом стекао и профану димензију, као и реалну употребу. Тај процес „словакизације” *дидлијској чешкој* се у извесном смислу уз различите локалне варијације примећивао како у променама у контексту лексике, тако и у правцу његовог изговора, док су у идентитетском смислу, поједини доњоземски аутори у прошлости *дидлијски чешки* чак називали словачким језиком или библијским словачким (видети Botik 2011).

Компактност и кохезија конкретних доњоземских словачких заједница у различитим енклавама је дакле примарно проистицала из конфесионалне припадности њених становника. У том контексту, како је то приметила Ева Крековичова, словачки етнолог, евангеличка црква је – захваљујући томе што је на просторима *Доње земље* успоставила *дидлијски чешки* као литургијски и писани језик који се изучавао у школама – одиграла кључну улогу у опстанку словачког језика, словачког облика идентификације и низа различитих словачких културних елемената на овим просторима (видети Krekovičová 2000). Односно, успостављена црквена организација на простору *Доње земље* која је на конкретним локацијама деловала у форми црквених општина – зборова (*cirkevny zbor*) са парохијалним већима тзв. презбитеријумима, имала је кључну улогу у општем развоју заједница, посебно у сфери образовања, а практично је била кључна и за све остале аспекте живота појединаца у оквиру заједнице, али и за саму заједницу као целину (Obšust 2015, 14). Конституисана на оваквом принципу, евангеличка конфесионална припадност је веома брзо након досељавања словачких колониста у нове средине заправо постала кључни део њихових индивидуалних и групних идентитета, тј. основни кохезиони фактор који је између осталог у одређеној мери имао и функцију носиоца „моралних закона”, као и „традиционалног права”, унутар заједница, тј. конкретних места насељених Словацима (видети Обшуст и Кузмановић 2019).

Поред конфесионалног идентитета, у контексту институционализованог, тј. организованог верског живота *доњоземских Словака*, посебну улогу је имала црквена организација, односно црквене општине *Словачке евангеличке цркве аугсбуршке вероисповести* (*Slovenská evanjelická augsburského vyznania cirkev*).¹¹

и другог у црквене књиге верника које су коришћене практично свакодневно, била је присутна и уочљива је на читавом простору *Доње земље* (видети: Botik 2011).

¹¹ О институционалном значају и о историјату Словачке евангеличке цркве аугсбуршке вероисповести у местима насељеним Словацима на простору данашње Србије, као и на ширем

На крају овог прилога, у контексту проучавања колективних идентитета Словака у Србији, треба указати на правилност коришћења термилошке одреднице Словаци у Србији и његову дистинкцију у односу на исполитизовани термин *војвођански Словаци*.

Термилошка одредница Словаци у Србији, представља конкретније одређење од генеративног термина Доњоземски Словаци који се односи на шире подручје *Доње земље*. Иако је у стручној литератури више у употреби термин *војвођански Словаци* којим се означава ближа просторна компонента њихових енклава на *Доњој земљи*, она се у извесном смислу може перципирати као специфична врста плеоназма, односно конструкта настала из различитих ранијих идеолошких и регионалних тенденција и констелација с обзиром на то да од 1918. године простор Војводине представља саставни део Србије. Током постојања СФРЈ, повремено је коришћен и назив југословенски Словаци (Обшуст 2015, 15). Истовремено, за Словаке на простору Југославије који су живели на простору Славоније раније је повремено коришћен и назив *славонски Словаци*, односно *Словаци у хрвајској Славонији*, док се данас за ретке преостале Словаке у овој држави који нису асимиловани, усталио термин *хрвајски Словаци*, односно *Словаци у Хрвајској* (видети Вотик 2007). Иначе, термин *војвођански Словаци* је изворно настао првенствено због чињенице што се сва села која су основана од стране словачких досељеника, као и села у која су се словачки колонисти доселили, заправо налазе на простору који данас заузима АП Војводина, тј. на простору који је некада представљао територију Српског војводства. Различите институције Словака у Србији, данас често носе префикс војвођански или у свом називу садрже име покрајине. Ова тенденција се, између осталог, уочава и у именовању појединих новоформираних културних институција Словака у Србији попут нпр. „Словачког војвођанског позоришта” које је основано 2003. године у Бачком Петровцу или „Завода за културу војвођанских Словака”, који је 2008. године основан у Новом Саду (Обшуст 2015, 15). У стручној историјској и етнолошкој литератури на словачком, као и на српском језику, која је била усмерена на истраживање Словака у Србији далеко највише се користио и користи се управо термин *војвођански Словаци*. Својеврсно потенцирање овог термина које је прилично допринело да се он уједно постепено конструише и као облик идентификације, посебно је било интензивно током постојања СФРЈ, а та пракса се наставила и у каснијем периоду, односно постоји и у савременом контексту. Потенцирање префикса *војвођански* у именовању културних установа словачке националне мањине у Републици Србији након 2000. године, свакако да је имало тенденциозну политичку димензију

простору *Доње земље*, односно о појединим карактеристикама организације црквеног живота у контексту конструисања колективног идентитета доњоземских Словака, видети у: Обшуст и Кузмановић 2019.

коју треба сагледати у контексту пропагирања регионалног, тј. тзв. *војвођанској идентитијетета*, односно потребно ју је анализирати и у контексту савремених политичких тенденција и пракси. На основу досадашњих истраживања савремених облика идентификације Словака у Србији, могуће је констатовати да се поједини припадници ове националне мањине изјашњавају као *војвођански Словаци*, односно као *Словаци из Војводине*, при чему је регионални ниво идентификације јасно наглашен (видети: Obšust 2015; такође Обшуст и Кузмановић 2020). Ипак, без обзира на неоспорну присутну идентификацијску премису, као и на устаљеност овог термина, сматрамо да би у контексту стручне литературе било адекватније користити одредницу *Словаци у Србији*. Ово становиште поткрепљујемо пре свега аналогијама са одредницама које су присутне у другим државама где се испред основног етнонима додаје префикс који указује на државу чији су Словаци становници и држављани, нпр. *мађарски Словаци* или *Словаци у Мађарској*, *румунски Словаци*, или *Словаци у Румунији*, итд. Такође, као аргумент за ову формулацију, истичемо и мањкавост префикса *војвођански* с обзиром на то да он у својој семиолошкој као и географској компоненти искључује припаднике словачке националне заједнице који живе у Републици Србији, односно у оним њеним деловима које административно не обухвата АП Војводина.

Литература

- Bauman, Gerd. 1999. *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*. London: Routledge.
- Botik, Jan. 1980. *Slovaci vo svete 1*. Martin: Matica slovenska.
- Botik, Jan. 2007. *Etnicka historia Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnickeho Slovenska a zahraničnych Slovakov*. Bratislava: Luč.
- Botik, Jan. 2011. *Dolnozemski Slovaci: tri storočia vystahovaleckych osudov sposobu života a identity Slovakov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- Clifford, James. 1988. *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and art*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Divičanova, Anna. 1996. „Vyvojove premeny tradičnej kultury Slovakov v Maďarsku”. In *Atlas ľudovej kultury Slovakov v Maďarsku*, 7–36. Bekeška Čaba: Vyskumny ustav Slovakov v Maďarsku.
- Divičanova, Anna. 2007. „Bekeške Slovane, Pilišania, Tirpaci. Varianty regionalnej a lokalnej identity”. In *Regionalna a narodna identita v maďarskej a slovenskej historii 18.–20. storočia*, eds. Štefan Šutaj, Laszlo Szarka, 104–109. Prešov: Universum.
- Dugački, Vlatka. 2011. „Slovačke manjinske tiskovine u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941.)”. *Studialexicographica* 9 (2): 51–84.

Eriksen, Tomas H. 2004. *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Hall, Stuart. 2001. „Kome treba identitet”. *Reč* 64: 215–234.

Kmeť, Miroslav. 2012. *Krátke dejiny dolnozemských Slovákov 1*. Nadlak: Vyd. Ivan Krasko.

Obšust, Kristijan. 2012. *Refleksije slovenstva i pojedini aspekti identifikacijskih odnosa među stanovnicima naselja Stara Pazova: Sondažna istraživanja*. Beograd: Centar za alternativno društveno i kulturno delovanje.

Obšust, Kristijan. 2015. *Prilog proučavanju kolektivnih identiteta Slovaka u Srbiji: grupni identiteti i savremeni oblici identifikacije stanovnika naselja Kovačica*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka

Обшуст, Кристијан, и Небојша Кузмановић. 2019. *Колективни идентитети Словачка у Србији: значај словачких културних и просветних институција и професионалних идентитета за конституисање и рефлексije националних идентитета Словачка у Србији*. Нови Сад: Архив Војводине.

Siracky, Jan. 1975. „Dolna zem a Slovaci. Historicka načrt”. *Slovensky narodopis* 23: 173–182.

Siracky, Jan. 1980. *Slovaci vo svete 1*. Martin: Matica slovenska.

Smit, Antoni D. 2010. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Kristijan Obšust
Nebojša Kuzmanović

ON CHARACTERISTICS OF COLLECTIVE IDENTITIES OF MEMBERS OF THE SLOVAK NATIONAL MINORITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: The paper points out the basic ideas related to the issue of collective identities of members of the Slovak national minority in the Republic of Serbia, i.e. certain ideas that were crucial for defining and constructing the national and religious identity of Lowland Slovaks and Slovaks in Serbia. Also, the text discusses certain aspects related to terms such as Lowland Slovaks, Slovaks in Serbia, Slovaks in Vojvodina in the context of their use as a level of identification, as well as in terms of using these ethnonyms in the scholar literature.

Keywords: collective identity, Slovaks in Serbia, Lowland Slovaks, Slovaks from Vojvodina, confessional identity